

TEXT ȘI HIPERTEXT: ELEMENTE DE CONTINUITATE**Irina BREAHNĂ***Universitatea de Stat din Moldova*

Studiile despre hipertext s-au construit pe baza unei opoziții între text și hipertext. Superioritatea hipertextului era justificată prin astfel de inovații ca non-linearitatea, tabularitatea și libertatea. O abordare prin prisma evoluției formelor scrise demonstrează că noțiunile de text și hipertext se află într-un raport de continuitate, iar inovațiile reprezintă forme evaluate ale unor trăsături existente.

Cuvinte-cheie: *text, hipertext, linearitate, tabularitate, libertate.*

TEXT AND HYPERTEXT: ELEMENTS OF CONTINUITY

Research in the field of text and hypertext led to opposing text to hypertext. The superior configuration of hypertext was justified by such features as non-linearity, tabularity and freedom. An approach taking into account the history of written forms shows that hypertext is the result of continuous evolution of the existing features of text.

Keywords: *text, hypertext, linearity, tabularity, freedom.*

În această comunicare ne propunem să studiem criteriile care au stat la baza constituirii hipertextului în calitate de obiect de studiu prin opoziție cu textul. Non-linearitatea, tabularitatea și libertatea au fost citate drept caracteristici inovatoare ale hipertextului care justificau ruptura între cele două entități. Comunicarea noastră se va axa pe o analiză a criteriilor respective și va pleda pentru studierea textului și hipertextului într-un cadru de continuitate.

De la apariția sa, hipertextul s-a constituit, de cele mai dese ori, în calitate de obiect de studiu prin opoziție cu textul. Cele două concepte au fost confruntate în baza posibilităților materiale, dar și conceptuale, pe care le ofereau utilizatorilor, textul ieșind învins din această competiție. În contextul clivajului ideologic creat, discuțiile pe acest subiect se constituie adesea în favoarea uneia din cele două forme de expresie. După cum observă însă Jean-Marie Klinkenberg, în lucrările dedicate hipertextului, conceptul de text a fost de cele mai multe ori trădat [6, p.104]. În opinia noastră, această „trădare” a fost consecința unei abordări diferite a celor două concepte, atât la nivel de definiție, cât și de stabilire a termenilor de comparație. În momentul în care ne propunem însă o studiere a hipertextului într-un context istoric de evoluție a formelor scrise și delimităm ceea ce relevă din caracteristicile tehnice și ceea ce ține de aspectul conceptual, textul și hipertextul pot fi studiate într-un cadru de intersecție, în care se regăsesc atât elemente revoluționare, cât și forme moștenite.

După cum am remarcat, un studiu contrastiv al conceptelor de text și hipertext trebuie să se fondeze pe definiții care identifică caracteristici comparabile. Or, acest principiu este dificil de realizat. Noțiunea de hipertext se explică relativ simplu în termeni tehnici, drept o formă de organizare în cadrul sistemului informatic. Această definiție este preferată în majoritatea studiilor: un ansamblu de noduri conectate prin legături. Nodurile pot conține cuvinte, pagini, imagini, grafice, secvențe sonore, documente complexe, care pot fi, la rândul lor, hipertexte [7, p.62]. Totuși, identificarea hipertextului în raport cu textul se face mai puțin pornind de la această dimensiune tehnică. Caracteristicile revoluționare și inovatoare atribuite hipertextului sunt un ecou al unui deziderat din 1965, formulat de către Ted Nelson, părintele termenului „hipertext”. Conform acestuia, hipertextul trebuia să desemneze documentele în modul în care acestea sunt prezentate pe calculator, exprimând structura non-lineară a ideilor, prin opoziție cu formatul linear al cărților, filmelor și al vorbirii. Această opoziție din cadrul definiției lui Nelson a stat, în consecință, la baza unei interpretări a textului drept linear și închis, în contrast cu hipertextul deschis și non-linear. Inconsistența acestei opoziții rezidă în primul rând în asimilarea conceptelor de text și carte. Cu certitudine, cartea este unul din numeroasele tipuri de suport pentru text. Cu toate acestea, trăsăturile pe care le impune tipul respectiv de suport asupra practicilor de scriere, lectură și interpretate nu pot fi atribuite univoc textului nici în calitate de concept, nici ca realizare. În al doilea rând, non-linearitatea textului derivă dintr-un imperativ tehnic de arhitectură informatică. Doar prin dorința autorului această non-linearitate se realizează la nivel conceptual. Inovator este, prin urmare, elementul material de legare a nodurilor, nu și relația (relațiile), exprimată(e) în cazul textelor prin termeni, tradiționali deja, ca: intertext, arhitect, hipertext etc. [4].

Vom detalia aceste observații în cele ce urmează, invocând trei caracteristici atribuite hipertextului, în baza cărora acesta este considerat o formă superioară de organizare a conținuturilor, în raport cu textul. Nu înainte însă de a defini două concepte importante: text și textualitate.

Pentru a ne asigura că vom urma aceiași termeni de comparație, propunem o definiție de lucru pentru conceptul de text, preluată de la G.Brown și G.Yule. În lucrarea *Discourse analysis*, autorii operează cu o definiție tehnică, comparabilă cu definiția tehnică a hipertextului, conform căreia textul este o înregistrare verbală a unui act comunicativ, și anume: în formă scrisă [1, p.6].

În prezentul articol vom face referință și la o definiție mai complexă, înglobând mai multe niveluri de analiză. Aceasta aparține lui H.Weinrich și definește textul drept o succesiune semnificativă (considerată coerentă) de semne între două pauze marcate în comunicare. Succesiunea în cauză, în mod general ordonată linear, posedă particularitatea de a forma un tot unitar, în care elemente de grad diferit de complexitate se află în raport de interdependență. Fraza nu este decât un palier morfosintactic de organizare, situat între semne și propoziții, pe de o parte, și paragrafe, secvențe și părți dintr-un plan al textului, pe de altă parte. Această organizare a textului în sistem nu oferă doar o (pre)senzație de unitate, un efect de text, ci și bazele lingvistice pentru stabilirea unui sens configurațional și determinarea unui scop argumentativ. Judecățile finale de coerență rezultă în urma articulării textului în cadrul contextului sociopragmatic al interacțiunii [2]. Această definiție se referă atât la aspectele tehnice de organizare, cât și la dimensiunea discursivă a textului, în baza căreia textul se definește în plenitudinea lui semantică. Considerăm că acest ultim aspect discursiv, plasat într-un context sociopragmatic, este valabil și pentru hipertext. Dimensiunea discursivă constituie punctul de intersecție a două concepte care pornesc din realizări tehnice distincte. Parametrii tehnici au un impact evident asupra posibilităților de producere, reproducere și recepționare.

Totodată, constatăm că distincțiile ce rezultă din compararea conceptelor de text și de hipertext nu sunt suficient de pregnante și definitorii pentru a cauza o ruptură netă între aceste noțiuni. De altfel, după cum o demonstrează C.Vandendorpe, textul și hipertextul se pot regăsi în spațiul aceluiași concept de textualitate, drept caracteristică a unui obiect semiotic care se adresează unui cititor și mizează în același timp pe punerea în relație a propozițiilor elementare plasate în contiguitate, dar și pe reamintirea unor elemente prezentate în amonte.

Raporturile dintre elemente multiple nu depind doar de structura semiotică a textului, dar sunt influențate și de amplasarea lui materială în spațiul paginii, de mediul său iconic și, dacă este cazul, de aranjarea unor elemente în ferestre distincte, accesibile prin legături hipertextuale [9].

Ruptura nu este inevitabilă, iar studierea textului și a hipertextului poate fi plasată într-o perspectivă de mijloc. După cum am menționat anterior, dacă analizăm noțiunile de text și de hipertext în baza caracteristicilor de linearitate, tabularitate și libertate, putem observa în ce măsură este nedefinită linia de demarcație.

Linearitatea, sau, mai degrabă, non-linearitatea este una dintre caracteristicile de bază atribuite hipertextului în opoziție cu textul. Din ea aveau să derive și celelalte caracteristici de libertate, expresivitate, non-autoritate. Faptul de condamnare a linearității textului, asimilat cărții, a fost una dintre principalele teze ale modernității, el explicând și plasarea hipertextului într-o strictă opoziție față de text. Constatarea dată a fost inițial una filosofică, în sensul în care Derrida considera că gândirea modernă nu se poate scrie în parametrii rândului și ai cărții [3, p.129-130].

Odată cu apariția sistemelor informatice care implementau conceptul de hipertext, non-linearitatea a devenit materială. Nu există o distribuție standard de amplasare a nodurilor în cadrul unui hipertext. Din acest motiv, o parcurgere lineară este „blocată” de tabularitatea hipertextului, și anume: prin modul în care diverse blocuri scripturale, iconice, aparținând aceleiași unități de sens, sunt dispersate în spațiul aceleiași pagini de ecran. Această non-linearitate de semn își propune să inducă o non-linearitate de sens. Asemenea unui joc de puzzle, hipertextul se construiește fragment cu fragment într-o ordine ce nu este specificată sau predeterminată a priori. Metafora se oprește însă aici. Spre deosebire de un puzzle, fragmentele legate în cadrul unui hipertext sunt în număr nedeterminat, iar imaginea finală ține mai mult de o logică a accesărilor operate de utilizator. În același timp, vom insista asupra faptului că, după cum observă cu justețe Vandendorpe, linearitatea nu reprezintă doar o rupere a contiguității. Putem vorbi despre linearitate la nivel de mediu, de conținut și de material [9]. Aceste distincții sunt importante, deoarece ne permit să identificăm ce anume se presupune prin linearitatea textului, atunci când acesta este opus hipertextului. La nivel de mediu, textul, fie că este găzduit de paginile unei cărți, reviste, broșuri sau alt tip de mediu non-numeric,

permite atât o parcurgere lineară, de la cap la coadă, cât și una fragmentată. Putem începe cu finalul, citi doar segmente ce ne atrag atenția prin anumite titluri, răsfoi în căutarea unor elemente semnificaive. Prin urmare, ceea ce identifică textul drept linear se referă, de fapt, la dimensiunea lineară și temporală a conținutului și a materialului. Însă, această abordare este reduționistă. Referirea la conținut se face de cele mai dese ori prin prisma formelor tradiționale epice, narrative. O povestire este un exemplu de linearitate la nivel de conținut. Totuși, numeroși autori, ca W.Faulkner, de exemplu, au abolit-o în favoarea unor narațiuni ce nu respectă ordinea temporală. La nivel de material, semnul lingvistic se reduce la linearitatea semnificantului și pornește de la premisa că sensul vehiculat de semnificat se construiește, de asemenea, linear. Totuși, limbajul literar, prin utilizarea figurilor, introduce un spațiu care transgresează linearitatea discursului [4, p.46-47], iar caligramele încalcă linearitatea materialului lingvistic la nivel de semnificat. Astfel, non-linearitatea nu este o inovație a hipertextului. Ceea ce putem constata în cadrul organizării hipertextuale este posibilitatea de a exploata toate cele trei tipuri de non-linearitate prin mecanisme de natură tehnică. Non-linearitatea la nivel de mediu se obține prin posibilitatea de a accesa direct (sumar cu legături, cuvinte-cheie și alte opțiuni tehnice) diverse fragmente ale unui text, fără a parcurge tot corpul acestuia. Non-linearitatea de conținut se realizează prin inserarea în corpul textului a legăturilor spre alte texte, ce reprezintă, din punct de vedere informativ, conținuturi în amonte sau în aval, în raport cu textul curent. Non-linearitatea materialului se realizează prin referințe (legături) la blocuri de sens în corpul textului, a căror accesare este la discreția autorului. Aceste blocuri pot fi elemente de natură iconică, alte texte, definiții ale unor termeni etc.

Aceste posibilități constituie o evoluție a unor eforturi, înregistrate în istoria textului scris, de a fragmenta textul, pentru o lectură tabulară cu ajutorul paginii, paragrafului, titlului, sumarului etc. Pagina de ziar a constituit punctul culminant al acestor eforturi, propunând o amplasare a textului în blocuri vizuale. Lectura devine tabulară, în sensul în care textul nu mai este parcurs linear, ci fragmentar, asemenea elementelor dintr-un tablou [8]. Astfel, cea de-a doua caracteristică în opoziția dintre text și hipertext – tabularitatea, nu este nici ea o inovație introdusă de hipertext.

Împrumutând o metaforă de la Marshall McLuhan, autorul *Galaxiei Gutenberg*, putem totodată observa că, spre deosebire de text, tabularitatea introdusă de hipertext construiește un „text mozaic” fără o identitate materială definită. Această deschidere introdusă de hipertext, în care autorul și destinatarul nu operează neapărat cu același „text mozaic” (spre deosebire, de exemplu, de redactorul și cititorul unui ziar), care se materializează doar în măsura accesării legăturilor conform unei succesiuni și logici de fiecare dată noi, constituie punctul de pornire pentru cea de-a treia opoziție între text și hipertext, construită în jurul noțiunilor de libertate și constrângere.

Hipertextul a fost plasat sub semnul libertății, în măsura în care oferă destinatarului posibilitatea de a-și alege propria cale de construire a textului din nodurile conectate prin numeroase legături. Utilizatorul le poate accesa sau nu, poate alege ordinea accesărilor, numărul lor etc. Un hipertext construit adecvat oferă destinatarilor săi posibilități de navigare în documente și surse conexe, poate fi copiat, adnotat, comentat. În același timp, sursa acestei libertăți, și anume: dispozitivul informatic, poate fi utilizat pentru a impune constrângeri inimaginabile pentru suportul hârtie: imposibilitatea de a reveni la un fragment anterior, inserarea unor obiecte de tip publicitate, formătări defectuoase etc.

Introducând posibilitatea de a lega noduri (fragmente, documente etc.) ce nu există într-un raport de contiguitate materială, hipertextul a oferit textualității o a treia dimensiune spațială ce s-a dezvoltat în mare parte în detrimentul dimensiunii temporale lineare. Hipertextul reprezintă, cu certitudine, o etapă revoluționară în sensul în care inventarea tiparului sau a codexului au constituit revoluții. Și, în același mod în care aceste inovații importante au avut repercusiuni notabile asupra textualității, organizarea hipertextuală are și va avea un impact semnificativ asupra modului în care textul își va modifica, apropria sau chiar inventa noi caracteristici.

Totuși, după cum am subliniat în rândurile de mai sus, caracteristicile de non-linearitate, tabularitate și libertate, atribuite univoc hipertextului, nu pot fi concepute drept criterii suficiente de pertinente pentru a opune textul și hipertextul în calitate de entități strict delimitate. Aceste caracteristici reprezintă elemente de continuitate între text și hipertext. Constatăm ce ne permite să plasăm studiul hipertextului în cadrul larg al evoluției formelor scrise și să analizăm cu termeni de referință comparabili ce consecințe a avut schimbarea de suport și o nouă logică de organizare textuală asupra principalilor actori – emițător și destinatar, precum și asupra obiectului textual ca formă și substanță.

Bibliografie:

1. BROWN, G., YULE, G. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 302 p. ISBN 9780521284752
2. CHARAUDEAU, P., MAINGUENEAU, D. *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil, 2002. 661 p. ISBN 9782020378451
3. DERRIDA, J. *De la grammatologie*. Paris: Minuit, 1967. 445 p. ISBN 9782707300126
4. GENETTE, G. *Introduction à l'architexte*. Paris: Seuil, 1979. 89 p. ISBN 9782020053105
5. GENETTE, G. *Figures II*. Paris: Seuil, 1969. 293 p. ISBN 2020053233
6. KLINKENBERG, J.-M. *Sept leçons de sémiotique et de rhétorique*. Toronto: GREF, 1996. 236 p. ISBN 9780921916727
7. LÉVY, P. L'hypertexte, instrument et métaphore de la communication. En: *Réseaux*, 1991, no.46-47, p.59-68. ISSN 0751-7971
8. VANDENDORPE, C. *Du papyrus à l'hypertexte*. Paris: La Découverte, 1999. 271 p. ISBN 9782707131355
9. VANDENDORPE, C. De la textualité numérique: l'hypertexte et la "fin" du livre. En: *Recherches sémiotiques*, 1997, no.17, p.271-286. ISSN 0229-8651

Prezentat la 19.07.2013